

‘Elke begeleidingskundige handelt vanuit zijn biografie’

OVER ONDERZOEKEN ALS SLENTEREN

Kees FABER

Collega Ferry Wilting deed begeleidingskundig onderzoek binnen de Groningse kunst-academie Minerva, de plaats waar hij werd opgeleid tot grafisch ontwerper en waar hij later ook heeft lesgegeven. Het onderzoek was onderdeel van zijn master begeleidingskunde (Rotterdam) en leidde tot een thesis: *Witruimte in een rusteloze academie*. Ik heb die thesis gelezen en was gefascineerd door zijn manier van begeleidingskundig onderzoek doen. Een manier die vooral gekenmerkt wordt door een grote terughoudend-

heid als begeleider, een centrale rol voor de metafoor (‘witruimte’) en de inzet van kunstzinnige elementen.

Ik ging met Wilting in gesprek, om meer te weten te komen over zijn manier van werken. In deze bijdrage vertel ik eerst iets over de inhoud en fasering van het onderzoek, waarna ik dieper inga op Wiltings rol als on-

Drs. C.J. Faber is coach, (leer)supervisor en docent begeleidingskunde bij de Hanzehogeschool Groningen en redactielid van dit tijdschrift. E-mail: c.faber@ziggo.nl.

derzoeker en de toepassing van de kunst. Ik besluit met enkele slotopmerkingen.

INHOUD Er lag een vraag vanuit de kunst-academie: hoe kunnen we de communicatie en samenwerking tussen werkplaatsspecialisten, docenten en managementteam verbeteren? Werkplaatsspecialisten zijn professionals die in hun werkplaats cursussen en begeleiding bieden voor een van de vier leergebieden fotografie, ruimtelijke technieken, grafiek en tekenen/schilderen. Het betrof hier de werkplaatsspecialisten van een van deze leergebieden. Wilting kreeg een mandaat om aan de slag te gaan en dat betekende voor hem het ‘ophalen van verhalen’ – ondanks de vraag van het team van werkplaatsspecialisten om intervisie.

Centrale vraag werd: wat zijn de werkzame ingrediënten voor het creëren van meer aandacht, verbinding en interactie tussen betrokkenen in de context van onderwijsvernieuwing binnen de academie? Kort gezegd ging het om het verbeteren van de relationele kwaliteit tussen betrokkenen op Minerva.

Wilting koos voor begeleidingskundig handelingsonderzoek, omdat hij het vraagstuk als complex en ‘taai’ ervaarde. Zijn doel was het verkrijgen van meer praktische wijsheid met betrekking tot dit vraagstuk; het ging hem om het stimuleren van beweging, het hanteerbaar maken van het vraagstuk en niet zo zeer om het vinden van een oplossing. Inspirerend waren bijvoorbeeld het congruentieprincipe (Korthagen, 1998), cocreatie (Wierdsma (2011), ontmoeting/communitas (Tjin A Djie, 2010), de presentiebenadering (Baart, 2011), muzisch-ludisch werken (De Ronde, 2015) en mindfulness (Kabat Zinn, 2007).

Daarnaast liet hij zich inspireren door het (architectonische) begrip ‘ruimte’. Hij zegt daarover in zijn scriptie: ‘Als één aspect in

de beeldende kunst, architectuur en begeleidingskunde zich moeilijk laat beschrijven, dan is het ruimte. Het blijkt een opgave om de juiste woorden te vinden om ruimtelijke kwaliteiten te benoemen. Die moeite begint reeds bij het kunnen waarnemen van de ruimte. Architect Gerrit Rietveld schijnt ooit eens gezegd te hebben dat je bij het kijken naar architectuur eerst vooral kleur ziet, daarna vorm en pas daarna ruimte.’ En: ‘Om ruimte te kunnen zien, is een manier van kijken nodig die ontsnapt aan de beperkingen van de eerste oogopslag waarin architectuur verschijnt als materie en vorm’ (Van Gameren, 2005).

Wilting vond houvast bij de triade van Lefebvre (1991) die de ruimte niet ziet als een objectief gegeven, maar als een sociaal product. Hij onderscheidt drie verschillende dimensies van ruimte: bedachte ruimte, waargenomen ruimte en geleefde ruimte.

FASERING Wilting is in de *oriëntatiefase* gaan ‘slechteren’ door het gebouw om een beeld te krijgen van het vraagstuk. Zo voerde hij allerlei (informele) gesprekken met docenten, werkplaatsspecialisten, studenten, MT-leden en observeerde hij. Hij dompelde zich onder in het doolhof van de wandelgangen op Minerva. Hij ging in dialoog met mensen en gebruikte wat hij hoorde weer in een volgend gesprek. Dit resulteerde in een cyclische dialoog die zorgde voor meerlagigheid, meerstemmigheid, verbinding en gezamenlijke betekenisgeving. Hij maakte soms opnames, altijd noties en reflecties. De wederzijdse adequaatheid speelde een belangrijke rol in zijn aanpak, doordat gespreksverslagen aan betrokkenen werden voorgelegd met vragen als: ‘Klopt het wat ik heb opgeschreven?’, ‘Herken je je hierin?’, ‘Wil je aanvullen of moeten er din-

gen uit?’, en: ‘Wat heb je gemist?’

In de *thema* fase was het doel een gezamenlijke bewustwording en explicitering van de belangrijkste thema’s tot stand te brengen. Wilting formuleert dit als het zien van ‘slijten en smeerplekken’, spanningsvelden en patronen. Het kwam er kortweg op neer dat er in de organisatie geen tot weinig ruimte is voor het ontwikkelen en onderhouden van de relationele kwaliteit van het werk. Dit bracht Wilting ertoe om de vier werkplaats-specialisten uit te nodigen tijdens een avond gezamenlijk de bevindingen van de oriëntatiefase te bespreken en te thematiseren. Deze bijeenkomst bestond uit het samen eten van door de deelnemers thuis gemaakte gerechten en vond plaats in een loftachtige studio met veel design en kunst. Wilting leidde de aanwezigen ook rond in deze ‘mooie’ omgeving en merkte dat ‘het schone’ als gemeenschappelijke waarde voelbaar werd. Er werd veel besproken en vervolgens introduceerde Wilting, aan de hand van de Japanse rotstuijn, de metafoer ‘witruimte’. In zijn optiek is daar in het organisatieontwerp te weinig aandacht voor. Witruimte staat voor de belangrijke rol van het wit in een ontwerp, een metafoer die alle aanwezigen begrepen en herkenden. Duidelijk werd dat aandacht voor witruimte cruciaal is voor de ontwikkeling en vormgeving van meer interactie en affectieve verbinding.

In diezelfde bijeenkomst pleegde Wilting een interventie die ook speelruimte creëert, een plek om mogelijkheden te verkennen en tot nieuwe creatieve perspectieven te komen. Dit is onderdeel van de *kristallisatiefase*, de fase waarin rondom een sleutelvraagstuk een actie gestalte krijgt. Hij koos voor de contemplatieve dialoog in relatie tot het werken met een film. Deze aanpak biedt de mogelijkheid om te oefenen met witruimte. Men

keek in stilte naar een filmpje van een Japanse theeceremonie. Aansluitend vond de contemplatieve dialoog plaats: een dialoog in stilte. Iedereen gaf bijvoorbeeld antwoord op de vraag: ‘Wat heeft dit fragment aan indrukken, gedachten, emoties en associaties gegeven en opgebracht? Je kunt denken aan herinneringen maar ook aan fysieke gewaarwordingen.’ Als iemand aan het woord was, waren de anderen stil, in woord en gebaar. Iedereen ging weg met het voornemen witruimte in het licht te zetten en te kijken wat dat doet. Aan het einde van deze fase vond er terugkoppeling naar het MT plaats.

In de *exemplarische fase* werd het ontwikkelplan uitgevoerd. De betrokkenen bedachten nieuwe activiteiten en gingen experimenteren; ze gingen de metafoer ‘witruimte’ benutten om te kijken naar hun dagelijks functioneren in de organisatie en om (kleine) ‘verschuivingen’ te bewerkstelligen. Voorafgaand aan de tweede teamavond kregen de deelnemers enkele reflectievragen te beantwoorden. Ook werd verzocht een beeldend werk of gedicht mee te nemen dat illustratief was voor hun ervaringen in deze fase.

ROL ALS ONDERZOEKER Wat ik boeiend vind in het onderzoek van Wilting is zijn rol als participatief dialogische onderzoeker. Zijn verantwoordelijkheid is om het onderzoeksproces gestalte te geven en dat doet hij op een heel persoonlijke manier. Om te beginnen door zichzelf slenterend te begeven in het ‘doolhof van de academie’. Als betrokken, positief nieuwsgierige ‘vriend’ maakt hij contact en haalt verhalen op. Op geen enkele manier is sprake van een (impliciet) oordeel. Een teamlid: ‘Ik heb jouw manier, hoe jij in de werkplaats kwam als heel prettig ervaren. Als heel ontspannen, voor mijn gevoel niet heel erg naar iets op zoek. Ineens merk

je dat er maar weinig mensen zijn die op die manier de werkplaats binnenkomen.’

Ook zijn eigen verhaal mocht er zijn in de dialogen. In het onderzoeksverslag lees ik bijvoorbeeld dat Wilting stilstaat bij zijn ‘zijn’ in het proces: ‘Werd ik wellicht meegenomen in een taai patroon?’, ‘Ik had het gevoel dat ik me moest bewijzen’, ‘Ik merk dat ik door deze verhalen en ervaringen geraakt wordt’, en: ‘Ik ga op dit moment voor mijn gevoel uit het contact en het hier en nu.’

Op een gegeven moment – naar aanleiding van de bespreking van citaten uit verhalen – meldde Wilting het team dat hij zich gespannen voelde. En geraakt door de reacties op de uitspraak van een docent die zich liever niet laat zien in de werkplaatsen, omdat hij zich door de werkplaatspecialisten niet erg gewaardeerd voelde. Hij koppelde deze geraaktheid aan zijn ervaring als ‘afstandsbaby’, waardoor hij een grote gevoeligheid heeft ontwikkeld voor het zich al dan niet gewenst voelen.

Duidelijk werd dat insluiting/uitsluiting bij Wilting een grote rol speelt en hem een belangrijke sensitiviteit in zijn werk als begeleidingskundige geeft. Dit gaat hand in hand met een uit zijn adoptieverleden geboren queeste naar identiteit en een gevoel van thuis. Een diep, persoonlijk verlangen ligt ten grondslag aan zijn drijfveer om humanisering gestalte te geven in organisaties, in de samenleving. Hiermee gaf hij zijn onderzoek een heel persoonlijke lading die door de betrokkenen gewaardeerd werd. In de evaluatie komt nadrukkelijk naar voren dat Wiltings verhaal en zijn voorbeeldgedrag belangrijke factoren waren in het ontwikkelingsproces van het team.

Ik geef Wilting in ons gesprek terug dat hij zichzelf stevig neergezet heeft als waardegedreven professional. Hij beaamt dat: ‘Het kan

ook niet anders, je neemt jezelf mee. Elke begeleidingskundige handelt vanuit zijn biografie.’ Wilting brengt, met enige terughoudendheid, nog een ander belangrijk biografische element naar voren; hij noemt het zijn ‘spreekuitdaging’. ‘Door mijn stotteren heb ik geleerd om anderen veel ruimte te geven. Ik ben heel gevoelig voor het invullen van het verhaal van een ander. Dat ik zo gericht ben op communicatie, komt doordat ik daar mijn hele leven al mee worstel.’ En: ‘Ik heb me vaak verschuild door mijn stotteren, dus ik weet wat het is. Niets is zo erg als intern stotteren: verschuilen, overleven, verbloemen. Schaamte, angst voor afwijzing. De ander ruimte geven, daar ben ik goed in. Ik heb het geleerd, maar gun het de ander ook. Iedereen verdient het om gehoord te worden, ook met moeilijke dingen. Kwetsbaarheid hoort erbij, fouten mogen gemaakt worden – dat is mijn overtuiging.’

Hij verwijst op dit punt van ‘het ontmoeten’ graag naar René ten Bos (2011) die stelt dat, naast taal, er tal van andere mogelijkheden zijn om de communicatie en interactie vorm te geven. De klank van de stem, de gestalte en beweging (*geste*) van het lichaam. De stilte, het zwijgen en daarmee het ruimte scheppen in het contact, weten echter vaak juist een gevoel van verbinding en eenheid in de communicatie en relatie tot stand te brengen. Vertraging en aandacht brengen betrokkenen in verbinding met hun behoeften en ambities, alsook die van de ander. Hiermee wordt vervolgens het collectief leren bevorderd.

Misschien dat zijn oorspronkelijk religieuze achtergrond ook een rol speelt bij het zoeken naar vertraging, zegt Wilting ten slotte: ‘Ik mis de kerk niet, maar wel de rituelen, de vorm, het mooie, de aandacht, de soberheid, de “gedwongen” rust op zondag. Ik verlang soms naar meer “zondagheid”.’

ROL VAN DE KUNST Een tweede aspect dat me fascineerde was de rol van kunst en esthetiek in het onderzoeksproces. Op verschillende manieren heeft kunst een rol gekregen: via de metafoer van 'geleefde ruimte' (Lefebvre) en daaraan gekoppeld het begrip 'witruimte' om te kijken naar de relationele kwaliteit van het werk en door het uitnodigen van het team voor twee bijeenkomsten in een atelier waarin 'het schone' als (gemeenschappelijke) waarde volop tot uiting kwam (De Groot, 2015). Daarnaast door het samen eten en het tonen van een film over een Japanse theeceremonie. Ten slotte werd men uitgenodigd een beeldend werk of gedicht mee te nemen.

Met deze kunstzinnige ingrediënten van zijn onderzoek sloot Wilting aan bij de belevingswereld van deze groep, werkzaam bij een kunstacademie. Zo zijn kunst en gezamenlijk eten middelen om momenten van gezamenlijke ontmoeting en communitas te faciliteren. Wilting ziet het begeleiden van ontwikkelingsprocessen als een ontwerpproces; hij noemt dit 'rizomatisch' kijken en redeneren. 'Ontwerpen is een proces waarin het om van alles kan gaan en dat proces heeft geen begin en einde. Het is een netwerkachtige manier van werken die niet vanuit een centraal punt aan te sturen is.' Daar komt bij dat het werken met kunstzinnige elementen, naast het denken, ook een beroep doet op het (aan)voelen.

Zijn ontwerpachtergrond klinkt ook door in de metafoer van de witruimte. 'Een letterontwerper is niet alleen bezig met het zwart van de letter, maar ook met het wit. Aandacht voor het wit is bepalend voor het zwart. Ik constateer dat veel begeleiders zich richten op het zwart. Ik denk dat we ons wat meer op het wit moeten richten en dat betekent vooral luisteren naar de stilte in communicatie, vertragen, aandachtig zijn, ademruimte

creëren, niet weten.' Hij is ervan overtuigd dat verbinding vooral vanuit rust tot stand komt en niet vanuit ongeduld. 'Hoe drukker mensen worden, hoe rustiger ik word om met mezelf in contact te blijven. Voor je het weet resoneer je mee met de hectiek, maar daar zit niet het andere perspectief.

De artistieke interventies die Wilting gebruikt, komen voort uit abductief redeneren, een wat minder bekend begrip. Het is een manier van redeneren die wel eens oneerbiedig 'gissen' wordt genoemd, maar die wel de kern vormt van een ontwerpproces. 'Je gaat als ontwerper niet op zoek naar dat ene antwoord, maar probeert in de richting te komen, in het besef dat er talloze andere waarheden zijn. Er zijn volop opties en scenario's. Deze werkwijze draagt er ook toe bij dat een ontwerper 'over grenzen' gaat, geïnteresseerd is in andere disciplines en domeinen. Dat is een artistieke houding' (Hara, 2015). Het gaat om het stimuleren van nieuwsgierigheid: wat zou dit zijn? Als je eenmaal 'weet' wat iets is, stop je namelijk met kijken, je verwonderen en onderzoeken.

TOT BESLUIT Wilting laat een fascinerende onderzoeks aanpak zien; een aanpak die me ook confronteert met mijn eigen ongeduld. Het is onderzoek dat direct beweging in gang zet en bijdraagt aan diepgaand, zelfgestuurd leren. Wilting is een onderzoeker met een duidelijke begeleidingskundige visie, die kort gezegd luidt: het grote laat zich zien in het kleine en het wit toont zich in het zwart (en vice versa). Hij is bovendien (onnadrukkelijk) volop als mens aanwezig, weet het hier en nu te benutten, durft het ongemak in de ruimte op te zoeken en gelooft in de esthetiek als omgeving om verhalen te vertellen. Dit alles getuigt van lef. Een paar nuchtere opmerkingen tot slot.

Wilting sprak met zijn opdrachtgever nooit over geld, omdat het onderzoek onderdeel uitmaakte van zijn studie. Ook was hij een 'kind' van de academie, waardoor de gunfactor waarschijnlijk een rol speelde. De opdrachtgever heeft het in ieder geval aangedurfd om een samenwerking aan te gaan waarvan onduidelijk was wat die zou opleveren. Zou je ook op deze manier kunnen werken als je van 'buiten' komt en er je brood mee wilt verdienen? Zouden de werkplaatspecialisten ook naar de avondbijeenkomsten gekomen zijn, als ze wisten dat de onderzoeker betaald aanwezig was? Nu was iedereen er in zijn 'eigen' tijd.

In ons gesprek werd duidelijk dat het maar de vraag is of je deze procesmatige slenteraanpak kunt vermarkten. Maar misschien moet je dat ook helemaal niet willen: 'Kun je humanisering wel inkopen?' Doet de onderzoeker met deze aanpak dingen die eigenlijk tot de professionaliteit van de mensen in de organisatie zouden moeten behoren? Een interessante vraag die ook aanschuurt tegen het gedachtengoed van Rudy Vandamme met zijn begrip 'transitieprofessional' en de ideeën van Michiel de Ronde over speelruimte in de organisatiecontext.

Een tweede punt is het begrip resultaat. Had dit onderzoek resultaat? Het is niet gemeten, maar er zijn wel indicaties. Wilting heeft gemerkt (en later ook gehoord) dat er kleine dingen zijn veranderd. Dat mensen in plaats van te mailen even bij iemand binnenlopen, dat een docent een keer 'zo maar' een werkplaats ingelopen is. Kleine resultaten, maar in het kleine wordt het grote zichtbaar. 'De karresporen van de traditionele manier van omgaan met elkaar zijn diep. Het is niet voor niets een taai vraagstuk. Ik ben blij dat ik een bijdrage, hoe klein ook, heb kunnen leveren aan een andere manier van samenwerken.

Elke nieuwe ontmoeting is winst, omdat het beweging is.' Hij heeft ook gemerkt dat het begrip 'witruimte' de betrokkenen is bijgebleven en toepassing vindt.

Wilting sluit af met twee opmerkingen die de paradox van zijn begeleidingskundig denken en handelen treffend weergeven: 'Words create worlds', en: 'Het diepere inzicht toont zich doorgaans in de stille witruimte tussen woorden en zinnen.'

LITERATUUR

- Baart, A. (2004). *Een theorie van de presentie*. Utrecht: Lemma.
- Bos, R. ten (2011). *Stille, geste, stem*. Amsterdam: Boom.
- Gameren, D. van (2005). *Revisies van de ruimte: gebruiksaanwijzing voor architectuur*. Rotterdam: NAi.
- Groot, S.A. (2015). *Het schone in organisaties*. Alphen aan den Rijn: Vakmedianet.
- Hara, K. (2009). *White*. Zurich: Müller.
- Kabat-Zinn, J. (2007). *Handboek meditatief ontspannen*. Haarlem: Altamira-Becht.
- Korthagen, F.A.J. (1998). *Leraren leren leren: realistisch opleidingsonderwijs, geïnspireerd door Ph. A. Kohnstamm*. Oratie. Amsterdam: Vossiuspers AUP.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Ronde, M.A. de (2016). *Creatieve ruimte*. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam.
- Tjin A Djie, K., & Zwaan, I. (2010). *Managen van diversiteit op de werkvloer*. Assen: Van Gorcum.
- Wierdsma, A. & Swieringa, J. (2011). *Lerend organiseren en veranderen* (3e dr.). Groningen/Houten: Noordhoff.